

dov'era però no com'era

Passejant per l'avinguda Carlemany, l'endemà de l'ensulsiada de la torre de Sant Vicenç d'Enclar, em vaig trobar a l'**Albert Pujal** i parlant del tema em va comentar que ell ho deixaria tot tal qual. Enrunat. Seria el final d'una llarga vida i mostra vergonyosa de la nostra decídia. Certament, era una possibilitat molt en la línia del que al segle XIX va defensar, amb fortuna, **John Ruskin**. L'anglès demanava deixar els monuments en pau. Mantenir-los sí, restaurar-los mai. Per a ell era el pitjor dels crims. Igual que els monuments tenia un inici devien poder tenir un final, si era la conseqüència natural del pas del temps.

Uns quants metres més amunt em vaig trobar amb en **Lluís Viu** que tenia un altre parer. Ell creia que calia fer un concurs per bastir una nova torre que fos reflex del nostre temps. La seva postura era l'habitual en les èpoques premodernes quan no es tenia consciència dels valors patrimonials dels edificis. En el passat es refeien les construccions segons el gust del moment sense cap remordiment. Amb els corrents avantguardes de l'inici del segle XX aquesta opinió torna a tenir predicament sota la voluntat de generar una nova societat partint de zero.

Dies després, en **Miquel Mercè** em va comentar que veia impossible repetir mimèticament la torre i que igual la millor opció seria fer-ne una creació artística quelcom que transcendís l'arquitectura. Quelcom que a mi em recordava les intervencions periòdiques de **LandArt**.

A tots ells els hi vaig dir que per a mi calia restituir la torre, ja que si els valors arquitectònics podien ser qüestionables amb la reconstrucció els valors significatius, tan importants en aquest cas, no. I posava exemples paradigmàtics com el refet centre de Varsòvia, arrasat a la II Guerra Mundial, o la reedificació del pont de Mostar, destruït en la guerra dels Balcans, i així ho vaig deixar escrit¹.

En tot cas, de les quatre propostes comentades, totes elles defensables, l'administració va optar pel darrer dels criteris: refer la torre al mateix lloc i de la mateixa manera, és a dir, "**Dov'era e Com'era**". Aquest eslògan va fer fortuna a principi del segle XX després de la caiguda del *campanile* de la plaça de Sant Marc de Venècia. Mentre l'administració veneciana sospesava fer-ne una de nova la campanya per la reconstrucció sota el lema "**Dov'era e Com'era**" va tenir tal suport popular que no va haver-hi discussió. Des d'aleshores aquesta consigna forma part de la disciplina de la Restauració Monumental com una manera d'actuar en la desaparició sobtada de monuments.

¹ E. Dilme, *Sant Vicenç d'Enclar, raons per la reconstrucció*, <https://www.enricdilme.com/ESCRITS>

dov'era però no com'era

I amb aquest objectiu es va encarar la reconstrucció de la torre de **Sant Vicenç d'Enclar**. No debades les notícies periodístiques han recollit la voluntat dels participants de fer una reproducció minuciosa i exacta. Repetint-se fins a l'avorriment l'adjectiu **fidedigne**, és a dir, escrupolosament fidel a l'original². Així doncs, un cop acabat els treballs, calia comprovar si era realment digne de crèdit la reproducció. Veure si teníem la impressió d'estar davant de la mateixa estructura, com si mai hagués patit l'enderroc.

Divendres passat, a primera hora, vam anar a contemplar la reconstrucció. Prèviament, ja ens havia sobtat com, baixant per la carretera de l'Obac, el campanar de **Sant Vicenç d'Enclar** es feia molt present. El sol l'il·luminava i el reflex era llampant i blanquinós diferenciant-se, fortament, de la nau. Recordo com abans de l'ensulsiada era difícil localitzar-lo des de la vall estant. Segur que s'ha eliminat la vegetació que la tapava, però, així i tot, des de la visió llunyana, la nova torre no es minimitza amb l'entorn ni amb la nau com abans, ans al contrari, ressalta. I no poc.

Un cop davant del monument la sorpresa ha estat majúscula. No era el mateix que recordava. I ho vam poder ratificar amb les fotografies d'abans de l'enderroc. La torre precedent era com de pedra seca i de diverses totalitats. Els carreus eren individualitzables, es podien comptar. De tot això res. Havia desaparegut la vibració que provocava les ombres de la fàbrica sense junta visible. S'havia perdut la vivacitat dels colors de les pedres sota una pàtina monocroma. En definitiva, s'havia esborrat el temps i amb ell l'autenticitat. L'essència del patrimoni monumental. Una decepció!

² Entre altres: <https://www.cultura.ad/bens-immobles> (es parla de: identitat, integritat i autenticitat); 2019-12-24, Cultura crearà una comissió per impulsar la reconstrucció del campanar de Sant Vicenç d'Enclar (es diu: la manera més fidedigna possible); 2020-01-16, Els membres de la comissió visiten l'església de Sant Vicenç per avaluar el conjunt arquitectònic (es repeteix: la manera més fidedigna possible); 2020-06-03, Cultura aprova l'adjudicació dels treballs previs de recerca arqueològica per a la recuperació de Sant Vicenç d'Enclar (de nou: la reconstrucció més fidedigna possible); 2020-07-23, Riva destaca que l'estudi en profunditat del campanar de Sant Vicenç d'Enclar permetrà una "reconstrucció fidedigna" de l'església (si torna: una "reconstrucció fidedigna"); 2020-12-06, Cultura adjudica l'elaboració del projecte i la direcció d'obra de reconstrucció del campanar de l'església de Sant Vicenç d'Enclar (es comenta: per a la reconstrucció fidedigna del campanar); 2021-03-03, A. Luengo, BonDia: Sant Vicenç d'Enclar: el "nou" campanar, el 2022 (una altra vegada: de la forma més fidedigna); 2021-11-30, Roda de premsa per la presentació del projecte (s'insisteix: una reconstrucció fidedigna del campanar); 2021-11-30, T. Solanelles, Altaveu: Sant Vicenç d'Enclar: 462 pedres i una cornisa "nova" (es recalca: reconstrucció fidedigna del campanar); 2021-12-02, Diari D'Andorra, Redacció: El campanar de Sant Vicenç d'Enclar lliurat acabat el 2022 (reitera: reconstrucció "fidedigna" de l'original"); 2021-12-22, L'última reunió de l'any del Consell Assessor del Patrimoni Cultural celebra la metodologia de treball en la reconstrucció del campanar de Sant Vicenç d'Enclar (es recorda: la reconstrucció més fidedigna possible); 2022-04-22, Espot i Riva col·loquen la primera pedra de reconstrucció del campanar de Sant Vicenç d'Enclar (una altra vegada: reconstruir el més fidedigna possible).

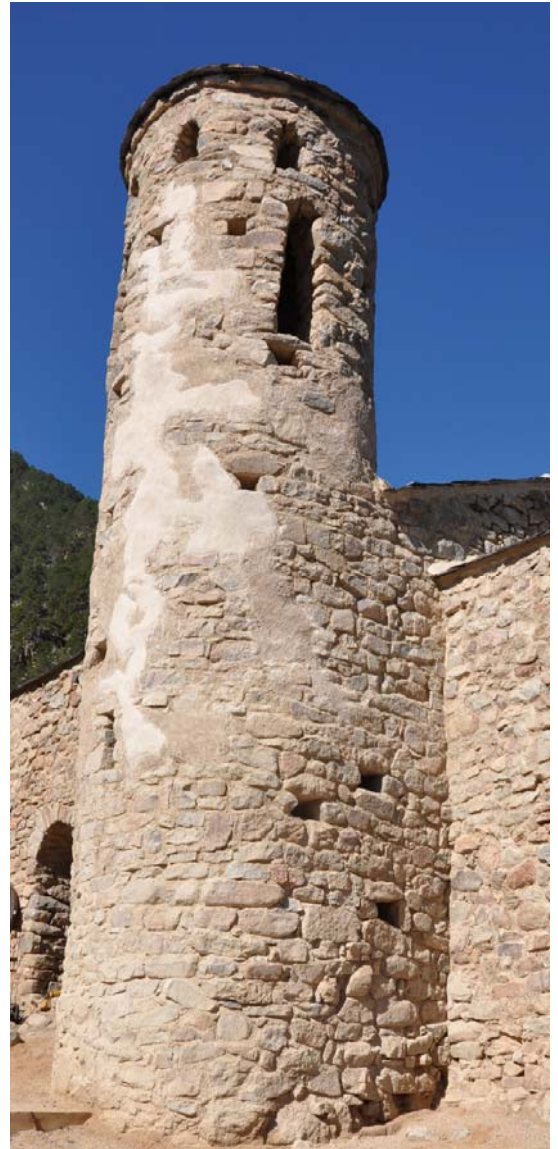
dov'era
però no
com'era

Comparativa fotogràfica entre la torre del 2003 i la del 2023 costat sud-oest. (Fotos E. Dilmé). De juntes obertes a juntes farcides. De diversitat de colors a homogeneïtat. I sorprèn el tercer forat des de baix de la nova torre.

dov'era
però no
com'era

Comparativa entre la torre del 2003 i la del 2023 costat nord-oest. (Fotos E. Dilmé). A banda del comentat en les fotografies anteriors podem veure com les restes de morter executades no corresponen a les d'abans de l'ensulsiada. El record de l'episodi de l'Eccehomo aragonés és inevitable.

dov'era però no com'era

La decisió d'emplenar de morter les juntes, que fins i tot arriben a vessar, provoca un parament continu que no se sembla ni de lluny el que hi havia. De retruc s'ha empastifat la fàbrica restant un aspecte monòton i apagat. I per a més inri la reproducció de les restes de revestiment de morter poc tenen a veure amb les que hi havia. Definitivament se li ha canviat l'aspecte. Tot plegat em recorda el cas de l'**Eccehomo** del Santuari de la Misericòrdia de Borja a Saragossa. Podíem dir que estem davant un **Ecce monumentum**. I no s'entén. I menys quan en el projecte de restauració s'afirmava literament³:

*L'acabat de la cara exterior del mur es farà **amb un rejuntat lleugerament refós, com el que presentava el campanar en el seu estat previ a l'ensulsiada, fet amb el mateix morter de col·locació de les pedres...***

*Tant pel que fa a les textures dels morters de junts, **el seu acabat, grau de refós, com a l'aspecte final dels paraments de maçonera encofrada es faran, amb caràcter previ, proves que requeriran l'aprovació facultativa, per a fer-les extensives a la resta de la contrucció.***

Queda clar que, l'objectiu marcat pel projecte, el de les juntes refoses com presentava el campanar en el seu estat previ a l'ensulsiada, aquell aprovat per l'administració, no s'ha complert. I el canvi de criteri no és menor. És transcendent. Capital. Per què s'ha capgirat? No crec que s'alegi que així la torre és més segura donat que amb un mur de 90 cm de gruix a la base difícilment li poden marcar uns quants centímetres al perímetre per ser estable. Ni tampoc que així devia ser, ja que, justament, com saben que originalment estava revestida - així ho demostren les restes- les juntes estarien oberts per augmentar la capacitat d'adherència del morter.

Ha estat el pas dels anys els que li va conferir al campanar aquell aspecte de pedra seca que coneixíem i recordàvem, aquell que ha desaparegut en l'actual reconstrucció. Imatge que, com deia **Francisco de Goya**⁴ o **Marguerite Yourcenar**⁵, depèn del temps i que cal conservar perquè forma part indissociable del monument. Oi que a ningú se li passaria pel cap rejuntar el campanar de l'església de Santa Coloma ni tan sols en el cas que calgués refer-la, tot i saber que estava arrebossada i

³ Axel Letellier, C. Brull, L. Ginjaume, G. Veciana, Memòria Projecte bàsic i executiu de reconstrucció del campanar de l'església de Sant Vicenç d'Enclar, Encamp, 2021, p.29.

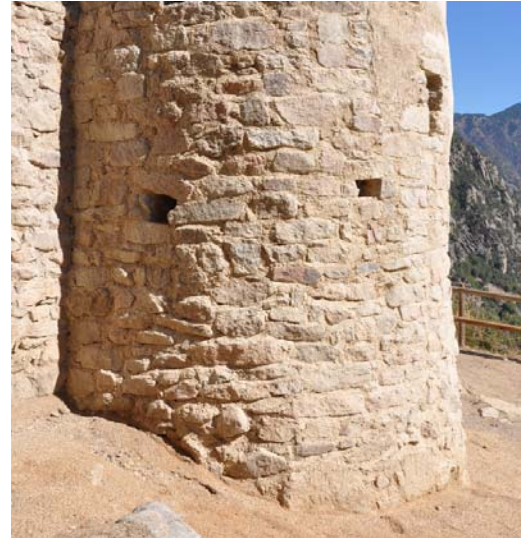
⁴ E. Dominguez, "El tiempo, también pinta" en *Ocio y restauración de pintura*, Miramar, maig-juny, 2008, p. 48.

⁵ M. Yourcenar, *El tiempo, gran escultor*, Madrid, 1983, p. 66.

dov'era però no com'era

pintada, com va demostrar **Pere Canturri**⁶? Ningú admetria ara un rejuntat perquè la seva imatge, l'acceptada per tothom, és la de juntes obertes. Doncs, el mateix per **Sant Vicenç d'Enclar**.

Comparativa fotogràfica entre la torre del 2003 i la del 2023 (Fotos E. Dilmé). En el detall de la base encara és més evident la diferència d'aspecte entre l'original i el resultat final. En el primer les pedres són perfectament distingibles, individualitzables, es poden comptar, en el segon és impossible.

Al final, i ja si ens posem acadèmics, és tan senzill com contestar als tres principis bàsics fixats per **Salvador Muñoz Viñas**⁷ per jutjar una reconstrucció, és a dir:

- 1- *Inèrcia icònica. L'espectador ha de poder reconèixer l'objecte tal com estava acostumat a fer-ho.*
- 2- *Prejudici històric. L'objecte ha d'adaptar-se al que l'espectador pressuposa.*
- 3- *Fetitxisme material. En occident, la potència simbòlica de l'objecte depèn en bona part de què l'espectador cregui que s'han conservat els materials "originals".*

I, certament, aquí, ni reconeixem l'objecte tal com estàvem acostumats ni com el pressuposàvem ni, pel que fa a les juntes, conserva "l'originalitat". Seria bo que s'acabés explicant *in situ* la intervenció amb un parell de fotografies de **Sant Vicenç**

⁶ P. Canturri, " Singularitats del romànic andorrà", dins: Els correus a Andorra, una història inacabada. Papers de recerca històrica, 6. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2009, p. 119-127

⁷ S. Muñoz, *Teoría contemporánea de la Restauración*, Madrid, 2003.

dov'era però no com'era

d'Enclar, d'abans i de després de l'ensulsiada, perquè la gent fos conscient de la transformació.

Malauradament, hem estat la generació a la qual li ha caigut la torre de **Sant Vicenç d'Enclar**, el testimoni arquitectònic més antic que conservàvem, cal no oblidar-ho (i encara no en sabem el motiu principal⁸). Certament, no és per estar orgullós. Possiblement, a més, hem tingut força culpa en la pèrdua per deixadesa o per incompetència. I ara, la reconstrucció ha estat fallida i no quedarà un altre que tornar a intervenir per recuperar la torre perduda. Esperem que no es tardi i que, aquest cop, s'encerti.

ENRIC DILMÉ
dr. arquitecte

T. +376 869 558 · www.enricdilme.com

Av. Ffiter i Rossell 109 · local 2
AD700 Escaldes-Engordany · Andorra

Escaldes-Engordany, el dia de l'UNESCO del 2023.

⁸ E. Dilmé, *Sant Vicenç d'Enclar, dos anys després*, <https://www.enricdilme.com/ESCRITS>